

Алла Корень

Київ

У статті на підставі аналізу наукової та методичної літератури визначена сутність, структура та специфіка формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя в сучасних соціокультурних умовах.

Ключові слова: загальнопедагогічна підготовка, зміст освіти, зміст педагогічної освіти, зміст загальнопедагогічної підготовки.

Демократизація життя в Україні, визначення завдань входження в європейський і світовий освітній простір супроводжуються принциповими змінами в системі освіти, в орієнтаціях на інтеграцію загальнолюдських, національних і особистісних цінностей, в цілепокладанні, в засобах комунікації. Успішне здійснення цих завдань зумовлює необхідність підвищення вимог до рівня професіоналізму вчителя, зокрема, його педагогічної підготовки. Нормативні документи України (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Закон України «Про вищу освіту», Державна програма «Учитель», Концепція педагогічної освіти тощо) звертають увагу науковців та всього педагогічного загалу на такі провідні орієнтири вищої педагогічної освіти: розвиток педагогічної спрямованості особистості студента і забезпечення готовності студентів вищих педагогічних закладів освіти до професійної діяльності, до неперервної педагогічної самопідготовки в умовах динаміки суспільного і освітнього процесу. Підготовка педагогічних національних кадрів нової генерації вимагає теоретичного обґрунтування загальної концепції та основних принципів навчання і викладання дисциплін педагогічного циклу. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з входженням України до Болонського процесу та необхідністю відповідної узгодженості змісту національної професійно-педагогічної освіти з європейською. В останні роки зроблено чимало спроб переосмислення структури, змісту та організації процесу загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя, яка відіграє вагоме значення у формуванні професійно-спрямованих, громадянських якостей педагога в різних їх проявах.

Проблемам відбору, розробки змісту, форм і методів формування теоретичних знань і педагогічних умінь з окремих видів діяльності вчителя присвячені дослідження А. Бойко, В. Буряка, В. Краєвського, А. Орлова, О. Шпака, О. Ярошенко та ін. Сутність категорії «зміст загальнопедагогічної підготовки» розкривається у працях О. Бартків, Г. Філіпенко, Л. Хомич та ін.

Значний внесок у реалізацію ідей трансформування змісту педагогіки як навчального предмета вносять автори підручників і посібників з педагогіки (В. Бондар, А. Кузьмінський, В. Лозова, В. Омеляненко, О. Савченко, М. Ярмаченко).

Незважаючи на інтенсивні дослідження різноманітних аспектів удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх вчителів, вивчення фахових дисциплін, маловивченою залишається проблема теоретичних засад формування змісту загальнопедагогічної підготовки. Разом з тим саме загальнопедагогічна підготовка виконує визначну координуючу функцію у загальній системі підготовки вчителя, визначає його особистісну позицію та спрямованість на педагогічну професію, містить потужний когнітивний потенціал, забезпечує посилення креативних компонентів педагогічної освіти.

Структуруючою складовою визначення параметрів змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя виступає цілісний теоретичний аналіз сутності та функцій останнього.

Етимологічно категорія «зміст» означає те, «що наповнює форму та з чого вона складається», «сутність, внутрішній сенс, значення чого-небудь» [1, 109]. Вітчизняні довідкові видання та понятійні словники подають «зміст» як «сутність, внутрішню особливість конкретного явища, певні властивості, що відрізняють даний феномен від йому подібних речей» [2, 112]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що «зміст» становить відображення сукупності істотних елементів і процесів певного предмету або явища. Існування «змісту» поза межами означених положень є неможливим.

У даному контексті, поняття «зміст загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя» має власні специфічні особливості. Характеристика поняття «зміст загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя» здійснюється через вивчення варіативних підходів до поняття «зміст освіти». Визначенню складових даної наукової категорії сприяє і теоретико-компаративний аналіз проблематики. Такими вченими є Ю. Бабанський, В. Краєвський, В. Ледньов, І. Лернер, М. Скаткін, А. Орлов, А. Хуторський та ін.

Так, Ю. Бабанський, розглядає дане поняття як систему наукових знань, практичних умінь і навичок, світоглядних і морально-естетичних ідей, якими необхідно оволодіти учням у процесі навчання [3, 27].

Дидакти І. Лернер та М. Скаткін під змістом освіти розуміють педагогічно адаптовану систему знань, умінь, навичок, досвіду емоційно-ціннісного ставлення, засвоєння яких забезпечує формування всебічно розвиненої особистості, здатної зберігати та розвивати матеріальну й духовну культуру суспільства. Згідно наукових поглядів названих авторів, зміст освіти структурується з окремих елементів. По-перше, це досвід пізнавальної діяльності, що фіксується у формі її результатів (знань). По-друге, досвід репродуктивної діяльності, який виражається у формі способів її здійснення (умінь, навичок). По-третє, досвід творчої діяльності, який реалізується у формі проблемних ситуацій, пізнавальних задач тощо. Четвертим, невід'ємним компонентом змісту освіти виступає також досвід здійснення емоційно-ціннісних ставлень [4, 221]. Як зазначає О. Савченко, комплексний, системний підхід до усвідомлення змісту освіти «як відображення елементів соціального досвіду» є результатом тривалого розвитку даної категорії [5, 39].

Разом з тим, у сучасній дидактиці існують і критичні погляди щодо вищевказаного підходу. Так, російський дослідник В. Ледньов у праці «Содержание образования» [6] вважає, що І. Лернер та М. Скаткін не приділяють належної уваги таким загальноновизнаним компонентам як виховання та розвиток особистості [6, 56-57]. Це є обмеженням функціонального наповнення категорії «зміст освіти». У трактуванні В. Ледньова зміст освіти подається як триєдиний процес становлення особистості, що вміщує засвоєння досвіду, виховання та розвитку. При цьому, необхідною умовою виступає цілеспрямована, організована діяльність. Отже, за умови відповідного науково-методичного забезпечення навчання у поєднанні з іншими видами діяльності сприяє оптимальній соціалізації особистості. Структура навчального процесу, його змістовий компонент, має оптимальним чином забезпечувати всебічний розвиток особистості. Таким чином, у авторській інтерпретації В. Ледньова зміст освіти виступає теоретико-практичним блоком знань, що пропонуються індивіду та засвоюються ним через навчальний матеріал, відповідні форми, методи та види діяльності [6, 56-58].

У контексті нашого дослідження актуальними є теоретичні положення В. Краєвського [7], який визначає домінуючою цінністю змісту освіти людину, її діяльність та розвиток. Відповідно до цього зміст освіти подається як педагогічно адаптований соціальний досвід надбання культури, творчої діяльності та емоційно-ціннісних відносин. Розділяючи положення чотирьохелементної схеми змісту освіти за М. Скаткіним – І. Лернером, В. Краєвський додає до означених складових

поліфункціональний зміст. Так, згідно авторської концепції, зміст освіти як аналог соціального досвіду, вміщує компоненти, що характеризуються конкретним специфічним змістом:

- пізнавальною діяльністю, що фіксується у формі її результатів–знань;
- здійсненням визначених способів діяльності – у формі вмінь діяти за певним зразком;
- творчою діяльністю – у формі вмінь приймати нестандартні рішення в проблемних ситуаціях;
- встановленням емоційно-ціннісних відношень – у формі особистісних орієнтацій.

Дані елементи складають структуру змісту освіти. Набуття зазначених складових досвіду дозволяє сформувати складні культуровідповідні види дій, що мають назву компетентностей. У такому вигляді зміст освіти складає значну частину освітнього стандарту [7, 3].

На наш погляд зазначені підходи, як структурно, так і змістовно, не зводять суть поняття «зміст освіти» до загальноприйнятого у практиці вітчизняної школи формування знань, умінь і навичок. Аналіз даних теорій дозволяє конкретизувати їх визначальні чинники, що відображають автентичність авторських моделей. Зокрема, пріоритетність цілей передачі соціального досвіду молодому поколінню (теорії І. Лернера – М. Скаткіна та В. Краєвського), визначальність психологічних цілей формування і розвитку вихованців у процесі засвоєння спеціально відібраного соціального досвіду (концепція В. Ледньова). Означені теорії характеризуються спільними параметрами. Серед них, на нашу думку, основними є положення про те, що освіта виступає генеруючим механізмом відображення у навчальному процесі соціально-значущого досвіду. Будь-яка система освіти характеризується взаємозв'язком чотирьох елементів: цілей освіти, складу вихованців, змісту навчання, підходів до реалізації його завдань.

Отже, практична значущість педагогічної теорії змісту освіти полягає в обґрунтуванні навчальних планів, програм, підручників відповідно до існуючих дидактичних концепцій, у розробці сучасних організаційно-методичних систем. Призначення теорії змісту освіти полягає у науковому обґрунтуванні, проектуванні, прогнозуванні даного феномену, визначенні адекватності та результативності його засвоєння (соціалізації).

У структурі людської діяльності зміст освіти виступає тим динамічним засобом, опанування яким привчає людину до усвідомленого конструювання власного життєвого шляху, виробленню системи цінностей та орієнтацій у соціальному просторі.

Вищеназвані підходи до визначення змісту освіти і його характеристик взаємопов'язані з проблемою вивчення змісту професійно-педагогічної освіти.

Упорядник «Українського педагогічного словника» С. Гончаренко термін «професійна освіта» визначає як сукупність знань, умінь і навичок, опанування якими дає змогу працювати в якості спеціаліста вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим працівником. Зміст професійної освіти включає поглиблене ознайомлення з науковими засадами й технологіями обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері діяльності [2, 274].

І. Харламов, розробляючи понятійно-категоріальний інструментарій педагогічної науки, поглиблює змістові основи даного терміну. Так, автор виділяє характерологічні особливості змісту професійної освіти, що полягають у підготовці людини до певної предметної діяльності, формуванні її як різнобічнорозвинутого фахівця [8, 29].

М. Ярмаченко, прагнучи до конкретизації поняття «зміст професійної освіти», визначає його як систему знань і навичок, що є необхідними для виконання робіт, передбачених даною професією, причому в такій мірі, яка необхідна для забезпечення належної продуктивної праці [9, 100]. Подібним визначенням оперує М. Фіцула, який вважає, що професійна освіта – це сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності [10, 29].

Таким чином, аналіз дефініцій терміну «професійна освіта» у переважній більшості трактувань зводиться до оволодіння сукупністю знань, умінь та навичок для наступної трудової діяльності. Означений системоутворюючий блок виступає, на наш погляд, інтегративною основою даного поняття.

Отже, загальним для авторських формулювань є розгляд змісту освіти та змісту професійної підготовки як системи знань, умінь і навичок, набуття соціального досвіду тощо. Водночас, означені компоненти соціального досвіду характеризуються чітким професійним спрямуванням. У зв'язку з цим, у змісті професійної освіти переважно відображаються ті знання, що здобуті та апробовані людством на практиці. Інтегративним у цьому контексті є набуття досвіду пошуково-дослідницької діяльності, виховання ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Вивчення та аналіз підходів до визначення понять «зміст освіти» та «зміст професійної освіти», виступає методологічним підґрунтям для з'ясування категорії «зміст педагогічної освіти». Іншими словами, педагогічній освіті, як підсистемі освітньої сфери, властиві загальноосвітні системні якості. Зокрема, вітчизняні дослідники В. Луговий [11], О. Мороз [12] наголошують на положенні про «ізоморфність та структурну подібність системи освіти та її підсистеми – недосвіти» [11, 46]. В «Українському педагогічному словнику» термін «педагогічна освіта» визначається як система підготовки педагогічних кадрів (вчителів, вихователів тощо) для загальноосвітньої школи та інших навчально-виховних закладів у педагогічних університетах та інститутах, педагогічних училищах; у широкому розумінні – підготовка педагогічних кадрів для навчальних закладів усіх типів, включаючи професійно-технічні, середні спеціальні й вищі; сукупність знань, здобутих у результаті цієї підготовки. [2, 243]. В. Луговий наголошує на тому, що «головне призначення педагогічної освіти полягає у підготовці педагогічних працівників та забезпеченні у такий спосіб ефективності освітньої сфери» [11, 80].

Конкретизуючи поняття «зміст педагогічної освіти», зазначимо, що сучасний зміст педагогічної освіти визначається трьома головними завданнями установками: розвинути особистісні якості майбутнього вчителя, сформувані у нього готовність до педагогічної діяльності, підготувати кваліфікованого викладача-предметника, менеджера. Звідси В. Луговий виділяє три взаємопов'язаних блоки: загальнокультурна, спеціально-професійна (психолого-педагогічна) та фахова предметна підготовка.

Зміст загальнокультурної підготовки включає дисципліни, які спрямовані на підвищення гуманітарної, екологічної, соматичної культури, пов'язаної з прагненнями та вміннями зберегти здоров'я, розвивати культуру пізнання та мислення. Спеціально-предметна підготовка включає дисципліни, які необхідні для ґрунтовного опанування тією чи іншою сферою знань та діяльності (математика, філологія, географія тощо), який відповідає рівню сучасної науки. Психолого-педагогічна підготовка спрямована на прищеплення студентам основ психологічної культури, в якості допомоги в опануванні різноманітними технологіями спілкування, керування, саморегуляції, а також для навчання самостійного конструювання нових педагогічних ситуацій і форм навчання на основі диференційованого, індивідуально-особистісного підходу до учнів. Такий блок

навчальних дисциплін в єдності з педагогічною практикою дістав назву загальнопедагогічної підготовки й досліджувався вченими (О. Абдулліною, К. Волинець, Н. Клокар, О. Піскуновим, Л. Хомич та ін.). Слід звернути увагу на роль, яку відіграє у здійсненні професійно-педагогічної підготовки цикл педагогічних дисциплін, в процесі вивчення яких відбувається формування системи педагогічних знань, умінь і навичок, що необхідні майбутньому вчителю в його професійній діяльності, на основі диференційованого, індивідуально-особистісного підходу до учнів.

Наприкінці ХХ ст. структурно-змістова модель професійної педагогічної освіти учителів складалася з наступних циклів: соціально-гуманітарного, психолого-педагогічного, фахового; практичного. Кожен із циклів характеризувався визначеною тривалістю у загальному терміні навчання, регламентованою навчальним планом послідовністю вивчення і певним обсягом змістового вираження.

З 2005 року, відповідно до наказу МОН України (№ 998 від 31.12.2004 р.) про «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» [13] відбулися зміни щодо визначення та конкретизації визначальних компонентів змісту педагогічної освіти. Згідно цього документу «зміст педагогічної освіти... передбачає фундаментальну, психолого-педагогічну, методичну, інформаційно-технологічну, практичну і соціально-гуманітарну підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників... Зміст фундаментальної підготовки передбачає вивчення теоретичних основ спеціальності згідно з вимогами до рівня теоретичної підготовки педагогічного працівника відповідного профілю у вищих навчальних закладах і базується на новітніх досягненнях науки... Психолого-педагогічна підготовка передбачає вивчення, крім традиційних навчальних дисциплін (дидактика, теорія виховання, історія педагогіки, загальна психологія, педагогічна і вікова психологія), порівняльної педагогіки, основ педагогічної майстерності, соціальної психології та інших навчальних дисциплін, які визначаються з урахуванням особливостей спеціальностей... Методична підготовка передбачає вивчення методик викладання навчальних предметів та методик проведення позашкільної й позакласної роботи... Інформаційно-технологічна підготовка передбачає вивчення основ інформатики, новітніх інформаційних технологій та методик їх застосування у навчальному процесі і здійснюється протягом усього періоду навчання... Практична підготовка передбачає проходження неперервних навчальних та виробничих (педагогічних) практик... Зміст соціально-гуманітарної підготовки передбачає поглиблення та професіоналізацію мовної, філософської, політологічної, культурологічної, соціологічної, правознавчої, економічної, фізкультурно-оздоровчої освіти та її професійно-педагогічне спрямування...» [13, 3].

В цілому зміст педагогічної освіти з відповідних спеціальностей для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів визначається галузевими стандартами вищої педагогічної освіти та стандартом вищої освіти вищого навчального закладу.

Сучасні дослідження з питань підготовки вчителя (Л. Кондрашова, А. Линенко, О. Мороз та інші) дають можливість стверджувати, що найвагомішу координуючу функцію у загальній системі підготовки вчителя виконує загальнопедагогічна підготовка. Головною метою такої підготовки є розвиток педагогічної спрямованості особистості студента і забезпечення готовності студентів вищих педагогічних закладів освіти до професійної діяльності. Вказаний процес відображає об'єктивно існуючий взаємозв'язок педагогічних дисциплін з психологією, віковою фізіологією та шкільною гігієною, методиками викладання окремих дисциплін, а також з дисциплінами соціально-гуманітарного та фахового циклів. У результаті загальнопедагогічної підготовки студенти повинні набути знання педагогічної теорії, розвивати професійне мислення, сформувані педагогічні вміння і навички, виховати в собі необхідні особистісні якості. Саме цілісність системи

знань, досвіду практичної діяльності, а також рівень розвитку конструктивного педагогічного мислення свідчить про ефективність підготовки майбутніх фахівців в педагогічному вищому навчальному закладі.

На ефективність формування професійних якостей учителя у педагогічному вищому навчальному закладі впливає зміст загальнопедагогічної підготовки. Поняття змісту загальнопедагогічної підготовки розкривається у працях О. Абдулліної, А. Алексюка, О. Бартків, Н. Клокар, О. Мороза, Г. Філіпенко, Л. Хомич та ін.

На відміну від поняття «загальнопедагогічна підготовка» сучасна дидактика до поняття «зміст загальнопедагогічної підготовки» включає загальнолюдську діяльність, зокрема, творчу, що повинна опанувати людина, прагнучи до професійної самореалізації. Основна діяльність у педагогічному ВНЗ, що забезпечує розвиток і становлення педагогічної культури, педагогічної свідомості у майбутніх вчителів – навчальна діяльність. Її структурними компонентами є навчання, науково-дослідна робота, соціально-педагогічна практика, власне педагогічна робота, творчість в одному або декількох видах діяльності. Сутність навчальної діяльності можна представити як діяльність у напрямку саморозвитку, самовдосконалення, що відбувається під впливом та контролем цілеспрямованої дії викладача. Результатом діяльності вчителя виступають педагогічні знання, вміння, навички та ставлення учнів до різних сторін діяльності, творча готовність до самоосвіти. Саме системою педагогічних знань і професійних умінь, якими оволодіває в процесі підготовки фахівець – педагог визначається ефективність його загальнопедагогічної підготовки. Аналіз наукових джерел приводить до висновку, що процес становлення особистості педагога в процесі загальнопедагогічної підготовки повинен відбуватися в напрямку трансформації множини знань умінь і навичок, які опановує студент у вищому навчальному закладі, в структурно-системну якість особистості.

В результаті узагальнюючого етимологічного аналізу понять «зміст освіти», «зміст професійної освіти», «загальнопедагогічна підготовка вчителя» в роботі поняття «зміст загальнопедагогічної підготовки» розглядається нами як система засвоєння педагогічних знань, розвиток відповідних умінь і навичок, оволодіння досвідом дослідницької діяльності в професійній сфері, а також формування особистісних ціннісних орієнтацій та спрямованості на майбутню педагогічну діяльність.

При формуванні змісту загальнопедагогічної підготовки важливе значення відіграє рівень теоретичної розробленості питань формування змісту професійної (в нашому дослідженні – педагогічної) освіти, що, в свою чергу, взаємопов'язаний з проблемою формування змісту освіти [14, 22].

Таким чином, зміст загальнопедагогічної підготовки є компонентом складної системи змістового відображення педагогічної освіти і залежить від закономірностей, принципів, правил та механізмів, що діють при формуванні її змісту. У зв'язку з чим, при формуванні змісту загальнопедагогічної підготовки важливе значення відіграє рівень теоретичної розробленості питань формування змісту професійної (в нашому дослідженні – педагогічної) освіти, що, в свою чергу, взаємопов'язаний з проблемою формування змісту освіти.

Отже, науково-теоретичний аналіз літературних джерел і досліджень, які присвячені проблемі професійно-педагогічної підготовці майбутніх учителів, дозволив стверджувати, що зміст загальнопедагогічної підготовки є компонентом складної системи змістового відображення освіти, що інтегрує в собі систему педагогічних знань, умінь і навичок, набуття досвіду педагогічної та пошукової діяльності в педагогічній сфері, а також формування ціннісних основ педагогічної праці.

У процесі засвоєння змісту освіти формується складне структурне утворення у системі професійно-педагогічної освіти – загальнопедагогічна підготовка, яка є і складовою цієї системи вищого порядку, і системоутворюючим чинником, і «наскрізною» ланкою, яка пронизує всі її компоненти. У процесі підготовки майбутній учитель має оволодіти досвідом самотворення, саморозвитку, самовдосконалення, відповідальності за результати власної професійної діяльності. Зміст та структура педагогічних дисциплін характер їх викладання повинні створювати комфортні умови для розвитку особистості майбутнього вчителя.

Література:

1. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. С. С. Аверинцев и др. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 485 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: методические основы / Ю. К. Бабанский. – Просвещение, 1982. – 192 с.
4. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. / И. Я. Лернер – М. : Педагогика, 1980. – 96 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. / О. Я. Савченко – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
6. Леднев В. С. Содержание образования: учеб. пособ. / В. С. Леднев – М. : Высш. школа, 1989 – 360 с.
7. Краевский В. В. Сколько у нас педагогик? / В. В. Краевский // Педагогика – 1997. – № 4. – С. 113-118.
8. Харламов И. Ф., Горленко В. П. Педагогическая практика: старые и новые подходы / И. Ф. Харламов, В. П. Горленко // Педагогика – 1997. – № 4 – С. 72-78.
9. Ярмаченко М. Д. Важливий етап у розвитку педагогічної науки / М. Д. Ярмаченко // Вісник АПН України – 1993. – № 1. – С. 4-10.
10. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула– К. : ВЦ «Академія», 2002. – 528 с.
11. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий – К. : МАУП, – 1994. – 196 с.
12. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпенко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: навч. посіб. – К. : Вища школа, 1997. – 168 с.
13. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграція в європейський освітній простір: затв. наказом МОН України від 31.12.2004 № 998 – Освіта, 2005 – 12-19 січня. – С. 2-3.
14. Акусок (Корень) А. М. Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2009 – 202 с.

В статтє на основе анализа научной и методической литературы определена сущность, структура и специфика формирования содержания общепедагогической подготовки будущего учителя в современных социокультурных условиях.

Ключові слова: загальнопедагогічна підготовка, зміст освіти, зміст педагогічної освіти, зміст загальнопедагогічної підготовки.

The article is the theoretical investigation of theoretical bases of content forming of future teacher general and pedagogical training. The essence, the structure and the special character of content forming in modern socio-cultural conditions are determined in the dissertation on the basis of scientific

and methodic literature analysis on the problem of content forming of general and pedagogical teacher training.

Key words: the content of education, the content of pedagogical education, general and pedagogical training, the content of general and pedagogical training.